

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-304-3-7>

ЛОГІКО-ЛІНГВІСТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТОВОЇ ПРИРОДИ ГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ

Римма МОНАСТИРСЬКА

кандидат філологічних наук

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

monastirska3005@gmail.com

Вступ. Сучасний розвиток наук зумовлює необхідність усебічного дослідження й аналізу галузевих термінологічних систем, де термін є центральним елементом їхнього формування, виразником наукового поняття, джерелом фіксації знань професійної галузі й засобом спеціальної інформації. Обґрунтуванням системного характеру фахових терміносистем визнано змістову системність. З'ясування місця терміна як елемента в певній терміносистемі, у логічній схемі науки, визначається місцем окремого поняття в системі понять певної галузі знань. Для реалізації такого підходу найбільш придатним є ідеографічний (структурний) метод побудови моделі професійної галузі. Як лексична одиниця термін має ознаки семантичної системності, тобто належить до однієї з категорій науково-технічних понять і утворює семантичні парадигми.

Термінологічному значенню як семасіологічній одиниці приділяють менше уваги, ніж дослідженому терміну. Водночас термінологічне значення як форма вираження пізнаваного явища, як структура знань, модель якої зумовлена концептуальним зв'язком базових компонентів, є важливим аспектом термінознавства. У взаємодії з семантичною парадигмою термінологічне значення сприяє встановленню парадигматичних відношень між їхніми елементами, що забезпечує пізнання мови й відіграє визначальну роль при встановленні принципів семантичного розвитку терміносистем [31].

Відповідно, як предмет наукової розвідки, термінологічне значення розглядається як засіб вербалізації правових понять, як ієрархічна структура чітко організованих сем, як явище, створене людиною, що містить відношення до названого.

Наприклад, функціонування юридичної термінології наразі вимагає встановлення природи взаємозв'язків між змістом і формою, формування шляхів термінотворення, диференціації термінологічних значень, що сприяє можливості конкретизувати дослідження мови закону, а отже, вимагає відповідності мовних норм права вимогам часу. Проблеми юридичної термінології на матеріалі української, німецької, англійської та інших мов ґрунтовно студіюють як юристи, так і лінгвісти. На сучасному етапі розвитку мови права системного аналізу вимагають окремі нормативно-правові акти, оскільки важко переоцінити значення мови у формулюванні тексту законів, їхнього всебічного розуміння. Отже, актуальність дослідження визначається, по-перше, нез'ясованістю багатьох теоретичних питань щодо змістової системності терміна; по-друге, особливою увагою в сучасному мовознавстві до описання окремих термінологічних макро- та мікросистем; по-третє, відсутністю вивчення концептуальної природи терміна й семантичних процесів, що відбуваються в межах терміносистеми, яку вони обслуговують на українському мовному ґрунті.

Виклад основного матеріалу. Поняття перебуває в тісному зв'язку з терміном, хоча його вважають категорією «мислення, яка відтворює предмети і явища в їхніх істотних ознаках» [16], а термін – категорією мови. Поняття зазвичай розуміють як знання про предмет, клас предметів, явищ. Воно ототожнюється з основною формою існування змістової інформації й розглядається як одиниця людських знань про внутрішній світ. Поняття також ідентифікується з думкою як із особливою формою мислення. За визначенням І. М. Кочан, «поняття – це цілісна сукупність суджень, у яких закріплюються характерні ознаки досліджуваного об'єкта, ядром якого є судження про найзагальніші й одночасно суттєві його ознаки» [24, с. 373]. Відтворюючи істотні особливості предмета, поняття

є результатом глибокого пізнання на відміну від уявлення, яке відтворює предмет у сукупності найрізноманітніших його ознак. «Щоб утворити поняття, необхідно вивчити предмет в усіх істотних його проявах. Формування того чи того поняття завжди є кроком уперед у пізнанні навколишнього світу, шаблем у розвитку науки» [16, с. 25]. Велика Енциклопедія визначає поняття як форму мислення, що відображає суттєві властивості, зв'язки й відношення предметів і явищ у їх протиріччі та розвитку. У понятті виділяють зміст і обсяг. Сукупність узагальнених, відображених у понятті предметів, явищ називають обсягом поняття, а сукупність суттєвих ознак, за якими узагальнюють й виділяють предмети та явища в поняття, – його змістом (ВЕ, т. 20, с. 353).

Таким чином, поняття, по-перше, – це уявний образ предмета чи явища, логічна форма думки про предмет або явище, про який мислить людина, а по-друге, поняття відображає лише істотні ознаки предмета, які характеризують природу предмета, сутність і вирізняють його з-поміж усіх інших предметів.

Основними характеристиками поняття є контенсіонал (зміст поняття) й екстенсіонал (обсяг поняття). Контенсіонал одиничних понять про речі певного класу містить постійну центральну частину, яку називають інтенсіоналом. Інтенсіонал поняття утворюють ознаки, спільні для певного класу речей, а екстенсіонал визначають кількістю речей, що співвідносяться з певним поняттям. У цьому розумінні розрізняють родові й видові поняття. Родові поняття мають широкий екстенсіонал і вузький інтенсіонал, що включає меншу кількість ознак. Видові поняття, навпаки, мають вузький обсяг, проте багатий зміст [24]. Взаємозв'язок понять інтенсіонала й екстенсіонала виражений «у логічному законі зворотного відношення між обсягом і змістом поняття, який формулюється так: зі збільшенням змісту поняття зменшується його обсяг і зі збільшенням обсягу поняття зменшується його зміст» [16, с. 29].

Розвиваючись, будь-яке поняття узгоджує обсяг і зміст, маючи при цьому дві сторони – індуктивно-емпіричну й конструктивно-логічну. Перевагою індуктивно-емпіричних понять є відображення в них діалектики природи самих речей та їх опанування людиною, недоліком – часткова невизначеність, невизначеність обсягу й змінюваність змісту. Перевагою конструктивно-логічних понять є їхня однозначність, строгість змісту й точність обсягу [34].

Звідси випливає посилений інтерес до методу аналізу в семантиці, заснованого на взаємопов'язаних поняттях інтенсіонала й екстенсіонала, як такого, що лежить в основі змістової структури мови й сприяє виявленню відомого паралелізму між двома модусами мовлення, один із яких вербалізується в термінах «класів», інший – «властивостей».

Отже, екстенсіонал є класом, а інтенсіонал – властивістю. Положення про логічний клас має велике значення у врегулюванні правових відносин. Для того щоб визначити, чи входить той чи той одиничний предмет до класу поняття, чи є він елементом зазначеної сукупності, необхідно виходити зі змісту понять.

Зміст поняття не очевидний, не міститься у слові безпосередньо. Щодо правового поняття, то воно, власне, набуває ознак права й окресленого кола відносин, учасники якого виступають носіями права. Сукупність установлених або санкціонованих державою правил поведінки, дотримання яких забезпечено критеріями державного впливу складає зміст правового поняття, а сукупність узагальнених ознак (загальнообов'язковість, точність, формальна визначеність, системність у процесі впливу на суспільні відносини), відображених у нормах поведінки, є обсягом правового поняття (ВЕ, т. 25, с. 475).

Залежно від реалій людського життя план змісту поняття є різним. Якщо реалія трапляється в повсякденному житті людини – вона є словом, а якщо є об'єктом дослідження, приваблює увагу фахівців певної галузі знань – терміном. Тому саме термінологія характерна тріада *реалія – поняття – мовний знак (термін)*, у якій термін є виразником поняття певної професійної галузі. У зв'язку з цим у логіці розрізняють поняття формальні й наукові. У формальних поняттях містяться ті ознаки явищ, які лежать на поверхні й осмислюються

як головні всіма, хто зіткнується з цими явищами в повсякденному житті, у своєму досвіді. Наукові поняття складаються у галузі науки, об'єктом якої є явище. У процесі наукового пізнання в явищі відкриваються глибинні, найбільш суттєві ознаки, приховані для тих, хто не вивчає ці явища як об'єкти наукового вивчення. При цьому обидва поняття – формальне й наукове – виражаються за допомогою одного й того ж слова, але з різним змістом. Формальне поняття розкривається в загальноприйнятому значенні слова. Науковому поняттю дають значення – дефініцію, як логічний прийом операції щодо розкриття змісту поняття [30].

Закріпити за терміном єдине значення намагається будь-яка галузь науки. У юридичній науці й практиці для правильного застосування правової норми до конкретного випадку необхідно з'ясувати її зміст [16, с. 27]. З'ясування змісту правового поняття є підсумком складного й тривалого процесу пізнання предметів або явищ права, яким завершується процес формування поняття. Оскільки поняття мають складну структуру, тобто складаються з узагальнених, істотних ознак певним чином пов'язаних усередині цієї структури, відповідно, й у значеннях термінів виділяють компоненти, співвіднесені зі змістовими ознаками понять. Від майстерності виконання цієї логічної операції залежить якість норми права, до якої входить конкретне поняття. Наприклад, формальне поняття *зобов'язання* включає в себе такі ознаки, як: 1) поставлене перед собою завдання; 2) обіцянка; 3) що неодмінно мають бути виконані (СУМ, т. 3, с. 674). Зміст словникового значення юридичного терміна *зобов'язання* співвідносять з ознаками відповідного поняття: 1) правовідносини; 2) у яких одна сторона зобов'язана вчинити на користь іншої певну дію; 3) або утриматися від неї (ВЕЮС, с. 32).

Залежність між обсягом правового поняття і його змістом знаходить відображення в значеннях слів: наскільки ширшим є обсяг поняття, настільки біднішим є його зміст, вужче коло ознак, із якого воно складається:

- *юридична особа* – суб'єкт цивільних правовідносин;
- *господарське товариство* – юридична особа, статутний капітал якої поділений на частки між учасниками;
- *акціонерне товариство* – господарське товариство, статутний фонд якого поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості.

Залежно як від терміна *юридична особа* до терміна *акціонерне товариство* знижується рівень абстрактності, відповідно підвищується змістовність їхніх значень, оскільки до значення наступного терміна ввійшов попередній термін з усім його змістом.

Отже, абсолютну цінність терміна визначають через співвіднесеність з відповідним науковим поняттям, що, як зазначає Л. О. Симоненко, є нагальною вимогою щодо терміна, оскільки будь-яка наука становить чітку систему взаємопов'язаних понять, виділених на основі наукового узагальнення суттєвих ознак досліджуваних явищ об'єктивної дійсності [40].

Щодо розуміння природи терміна існують різні підходи. За логічного підходу термін визначають як спеціальне слово чи словосполучення, прийняте для позначення понять певного середовища, професії, що вимагає дефініції для встановлення свого значення у відповідній системі понять [13]. Отже, терміни, як мовне вираження спеціальних понять, виступають особливим способом виявлення професійних (спеціальних) знань. Виражаючи через мовний знак спеціальне поняття, що встановлює в об'єкті дещо спільне й закономірне, термін є інструментом пізнання [13].

За лінгвістичного підходу, який отримав реалізацію ще в працях Фердинанда де Соссюра, термін розглядають як білатеральний лінгвістичний знак [21], тобто як одиницю, що має означуване й означальне. Лінгвістичне обґрунтування в цьому випадку полягає в тому, що термін є словом (словосполученням), що покликане точно визначити

спеціальне поняття, реально існуюче або яке виникає в процесі наукової творчості, практичної діяльності [40].

За логіко-лінгвістичного підходу термін розглядають як одиницю терміносистеми, співвіднесену зі спеціальним поняттям відповідної галузі знань.

Визначення терміна пов'язане з питанням про встановлення його місця в лексиці мови [21]. У цьому аспекті в термінознавстві виділяють два підходи – нормативний і дескриптивний [21]. У межах нормативного підходу термін як одиницю мови для спеціальних цілей протиставляють слову як одиниці мови, окремі терміносистеми – системі літературної мови, підкреслюючи відмінність між термінологією і загальноживаною лексикою [40].

Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк, узагальнюючи різні погляди щодо терміна, підкреслюють, що головними вимогами до терміна є:

- 1) однозначність;
- 2) точність, незалежність від контексту;
- 3) стилістична нейтральність;
- 4) системність;
- 5) конвенційність;
- 6) відсутність синонімів чи омонімів у межах однієї терміносистеми;
- 7) стислість;
- 8) наявність чіткої дефініції [34].

Багатозначність, синонімію, невідповідність терміна поняттю або відсутність терміна при наявності поняття, велику довжину, важку вимову, перенасиченість термінології іншомовними термінами, а також відсутність системності в побудові термінів дослідники відносили до недоліків терміна.

Вимогу стосовно прагнення термінів до однозначності сучасні дослідники спростовують, оскільки полісемія не є показником його неточності. Явища омонімії і полісемії підтверджуються в низці досліджень провідних термінологів (О. О. Реформатського, В. П. Даниленко, В. Н. Прохорової, Т. С. Пристайко тощо). Наскільки розвиненою є система багатозначності в термінології, настільки ґрунтовно вивченим є предмет думки, більш точно встановлені зв'язки між загальнонауковими поняттями й галузевим концептуальним апаратом. Полісемія терміна, на їхню думку, відбиває поступовий перебіг розвитку науки і виражає принципи категоризації фрагментів об'єктивної реальності в семантичній структурі слів, тенденції розвитку терміносистеми, можливості саморозвитку мови.

Другий дескриптивний підхід полягає в тому, що термінологічна лексика є частиною словникового складу літературної мови. Терміносистеми формуються засобами природної мови, його загальнолітературною мовою. Початок цього підходу закладено статтею Г. О. Винокура ще в 1939 році, у якій зазначено, що «в ролі терміна може виступати будь-яке слово і що терміни – це не особливі слова, а лише слова в особливій функції, функції називання» [3, с. 5] або «інваріант (слово чи словосполучення), що позначає спеціальний предмет або наукове поняття, обмежене дефініцією і місцем у певній терміносистемі» [3, с. 17]. На сучасному етапі розвитку термінознавства в межах дескриптивного підходу лінгвісти визнають, що хоча термінологія є частиною літературної мови, вона має характеризуватися як окрема підсистема її лексики, що забезпечує виконання важливої соціальної функції мови – спеціальної професійної комунікації.

В. Н. Прохорова виділяє два основні підходи до терміна: перший – протиставлення загальній лексиці (відповідно до цього термінологію розглядають як окрему мову, що живе за особливими правилами, які не підлягають основним нормам загальнолітературної мови, й поповнює свій склад через посередництво власних лексичних засобів); другий підхід – це ставлення до термінологічної лексики як до частини словникового складу літературної

мови, яка підпорядковується тим самим змінам і процесам, що діють у загальному мовному складі. Матеріальною основою термінів є слова і словосполучення природної національної мови, передусім, слова основного словникового складу, які традиційно функціонують у мові, позначають життєво важливі предмети і типові явища, що оточують людину [34].

О. В. Суперанська, Н. В. Подольська, Н. В. Васильєва заперечують концепцію термінології як складової частини літературної мови та вважають, що «терміни кожної галузі знань формують свою особливу термінологію і значення кожного терміна розкривається повністю лише в її системі. Термінологія належить до спеціальної лексики, складає її значну частину і вимагає для свого вивчення особливого підходу» [40].

Новим є підхід щодо сприймання терміна в когнітивному термінознавстві: термін – це вербалізований концепт, який виникає і розвивається в матеріалізованому дискурсі процесу пізнання [3, с. 76–77].

Ураховуючи різні підходи, у мовознавчій літературі нерідко відзначалася відсутність стійкого визначення поняття «термін», при цьому йшлося про різний зміст, який вкладався в це поняття. Б. М. Головін пропонує сім визначень терміна, В. П. Даниленко – дев'ятнадцять, перелік яких, на думку авторки, може бути продовжений. Визначення уніфікованого терміна подано у праці І. С. Квітко, у якій автор презентує термін як слово або словесний комплекс, що співвідносять із поняттям певної організованої галузі знань (науки, техніки), котрий вступає у системні відношення з іншими словами та словесними комплексами й утворює з ними в кожному окремому випадку й у визначений час замкнену систему, яка вирізняється високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю [21, с. 21].

У монографії Т. С. Пристайко, О. О. Конопелькиної, Е. В. Неженець термін позиціонований як слово або словосполучення, яке позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності й має характерні ознаки, як-от: системність (логіко-поняттєва та мовна), наявність дефініції (для більшості термінів), тенденція до моносемії в межах однієї терміносистеми, відсутність експресивності й стилістична нейтральність.

Науковий термін – одиниця будь-якої конкретної природної чи штучної мови (слово чи сполучення слів), що існувала раніше або спеціально створена й має особливе термінологічне значення, утілене в словесну форму та досить точно й повно віддзеркалює основні, істотні на цьому рівні розвитку науки ознаки відповідного наукового поняття, де термін розуміють як одиницю наукової лексики, що служить точним позначенням понять професійної галузі й має окреслене місце в системі понять науки.

Систему термінів, що позначають коло понять професійної сфери спілкування в науці називають термінологією. Об'єктом дослідження термінології будь-якої наукової галузі знань є терміносистема галузі загалом або її фрагмент (наприклад, семантична група), що може розглядатися як:

- 1) лексика особливої мови науки;
- 2) сукупність спеціальних найменувань, об'єднаних у терміносистеми;
- 3) фрагмент лексико-семантичної системи мови;
- 4) лексична підсистема всередині лексичної системи національної мови, що забезпечує спеціальну комунікацію;
- 5) синонім терміносистеми;
- 6) сукупність лексичних одиниць природної мови, що позначає поняття певної спеціальної галузі знань чи діяльності, що стихійно склалася в процесі зародження і розвитку цієї галузі.

Поняття «термінологія», що позначає «упорядковану кількість термінів певної галузі виробництва, діяльності, знань, що утворює особливий сектор (пласт) лексики» з установленими відношеннями між ними взаємопов'язане з поняттям «терміносистема». Як і будь-які інші системи, терміносистеми – це структурні побудови, в яких терміни

знаходяться між собою у певних зв'язках. Їхня специфіка полягає в тому, що ці системи відкриті, динамічні й за характером природно-штучні. Терміносистеми поєднують у собі два види системності: логічну, що визначається системою понять, і лінгвістичну, що визначається системою термінів [34].

Таким чином, якщо термінології властиві здатність відбивати поняття певної галузі, відсутність чіткої системності, стихійність утворення, то терміносистему розглядають як знакову модель спеціальної галузі знань або діяльності, елементами якої служать лексичні одиниці конкретної мови для спеціальних цілей, а структура адекватна структурі системи понять певної галузі знань. Термінологію і терміносистему розрізняють складом одиниць. Як відомо, термінології в широкому значенні не властива однорідність. Окрім термінів у ній виділяють номени, передтерміни, терміноіди, квазітерміни. Сформована терміносистема вміщує терміни, оскільки свідомо конструюється з мовних одиниць у процесі формування теоретичних основ предметної галузі.

Відтак, дослідження термінів приваблює увагу лінгвістів у плані вираження й змісту. Відображення природи поняттєвої сторони слова й характеру пізнавального змісту в мовних одиницях, моделювання структури термінологічних значень, що виникають у результаті позначення словом наукового поняття й представляють собою один із типів лексичного значення слова, є завданнями першочергового значення лексичної семантики.

В основі створення системних концепцій знань узагальнюючого характеру є *«достатньо жорстка організованість за певними правилами, що завжди виступає як суттєва ознака науки»* (ФЕ: 1970), роздрібнюючи світ, щоб скласти його у струнку систему понять, виділивши сукупність найнеобхідніших елементів як складових частин системи й відношень між ними, пов'язуючи з поняттям ідею змістовності, необхідності, порядку в той світ, яким людина оточує себе і який йому суджено приймати за дійсний [15].

Розуміння мовної системи як цілісного утворення (мови як системи систем), яка складається із певних складових (елементів мови – фонем, морфем, лексем, графем, речень, текстем), що включені в цілком певні сталі зв'язки й відношення між собою (синтагматичні, парадигматичні й епідигматичні) підпорядковані строгим законам, утворюючи органічну цілісність (структуру). У розвитку науки, як зазначив О. О. Реформатський, мова не відіграє роль випадкового інгредієнта, а входить структурним елементом у сутність науки й, перш за все, термінологію. Чим наука «науковіша», тим вагоміша роль мови в її структурі й більш значущим є питання про термінологію. На його ж думку терміни мають утворювати систему, що відображає семантику речей і явищ, позначених ними. Це може бути досягнуто завдяки правильній класифікації кожної ділянки термінованої дійсності з виділенням родових і видових явищ із урахуванням паралельності видів. Концепція змістової (семантичної) системності терміна передбачає створення теорії термінології та поняття системності термінології, що базується на логічній схемі понять. З цього погляду головним обґрунтуванням системного характеру термінології визнано системність відношень в плані змісту: місце терміна в терміносистемі визначається місцем відповідного поняття в системі понять зазначеної області знань. Ідея визначальної ролі системності понять для системності термінів відображає в семасіологічній структурі вхідних у неї слів визначені зв'язки й відношення, об'єктивно існуючі в колі названих понять та явищ. Термін, який є членом терміносистеми, володіє ознакою змістової системності, інакше кажучи, своїм значенням термін тісно пов'язаний з іншими членами терміносистеми – як визначенням видового поняття по відношенню до родового, так і визначенням результату дії по відношенню до дії. Дослідники під системністю мають на увазі саме змістову системність, а відтак, з'ясування місця терміна як елемента в певній терміносистемі визначається місцем його поняття в системі понять певної області знань. Класифікація термінології будь-якої області знань має будуватись на поняттєво-логічних принципах (перший тип класифікації). У такому випадку виділяються групи термінів, ієрархічно організовані внутрішньо: кожний термін має окреслене місце (по підпорядкованості іншим термінам) у системі, що розглядається, яке

залежить від місця відповідного поняття у всій системі понять. Оцінюючи концепцію змісту й структури значення – це завдання опису поняття за його місцем у концептуальній системі. В ідеалі на логіко-поняттєвій основі має бути побудована повна система знань для певної галузі (підгалузі), і лише згодом ставиться питання про те, які одиниці в плані виразу відповідають одиницям цієї системи в плані змісту.

Основою іншої класифікації служить лексико-семантична ознака (другий тип класифікації). Виділяють тематичні групи термінів, об'єднані не за мовною, а за зовнішньою для мови ознакою. Усі поняття, виокремлені за лексико-семантичною ознакою, знаходять своє місце в структурі відповідної категорії. Категорії є широкими семантичними групами і важливими поняттями для організації спеціальної, термінологічної лексики.

Перебуваючи в постійному науковому пошуку, застосовують різну кількість категорій у своїх наукових працях, а саме: сім категорій: буття, простір, час, рух, окреме, якість, кількість; вісім категорій: буття, простір, час, рух, окреме, якості, кількість, відношення. Очевидно, що кожен погляд має право на існування, адже у всіх областях знань при широкій різноманітності якісного аналізу існують два його рівні: аналіз окремих елементів, їхніх властивостей та характеристик і системний аналіз усієї сукупності елементів. Виходячи з позицій кількості елементів дослідження, системний аналіз може пов'язуватись як із однією загальнонауковою категорією, так і з цілим комплексом таких категорій.

Щодо встановлення місця, яке займає наукова термінологія в лексичній системі мови, наукова термінологія належить лексиці мови науки. Мова науки є самостійним функціональним різновидом загальнолітературної мови, тобто є автономною підсистемою відносно загальнолітературної мови зі своїми функціями, засобами вираження й специфічними прийомами їх організації, з особливими критеріями оцінки. Одним із фундаментальних понять лексико-семантичної системи мови, а відтак і термінологічної, останнім часом є картина світу, що виражає специфіку людини та її буття, взаємовідносини з зовнішнім світом і умови її існування в останньому. Картина світу – це модель, що описує до деякої міри реальність у розумінні людини й дозволяє їй діяти згідно правил, що закладені в цю картину. Кожна мова протягом своєї історії вбирає в себе особливості цієї моделі – звичаї, характер народу, культурно-історичні відомості традиційного характеру. Тому прийнято вважати, що мова безпосередньо пов'язана зі світом людини. Уявлення картини світу за допомогою мови є основою вербальної, мовної моделі світу. Розмежовуючи поняття концептуальної моделі світу й мовної моделі світу, мова відображає певний спосіб сприйняття й концептуалізації світу, а виражені у ньому значення складаються в єдину систему поглядів, певну колективну філософію, котра нав'язується як обов'язкова всім носіям мови.

В основі опису мовної моделі світу лексичними засобами лежать різноманітні угруповання слів – семантичні поля, а одиницями концептуальної моделі світу – константи свідомості, причому концептуальна модель світу вміщує інформацію, представлену в поняттях, а в основі мовної моделі світу лежать знання, закріплені в семантичних категоріях, семантичних полях, що утворені зі слів і словосполучень, по-різному структуровані в межах цього поля тієї чи тієї конкретної мови. У сучасній лексикології не виникає сумніву щодо переваги системного вивчення лексики, що реалізується через виділення трьох основних угруповань – поля, групи, синонімічного ряду – як трьох рівноправних видів парадигматичних об'єднань у лексиці.

Системне дослідження лексики реалізується через виділення тематичних груп. Щодо визначення лінгвістичного статусу тематичних груп існують полярні думки. Вивчення подібних груп обмежується своєрідною інвентаризацією і навіть не ставить своїм завданням розкрити внутрішні семантичні відношення слів, хоча згодом погоджується, що вивчення подібних угруповань слів допомагає виявити як, у яких лексичних одиницях іде опредметнення матеріального світу, як членується за допомогою лексики досвід певного

народу. Позамовні моменти тісно переплітаються з власне мовними й ізольований розгляд останніх не є можливим. Відображаючи певним чином ті чи ті відрізки дійсності, слова пов'язані між собою, як взаємопоєднані й відображувані ними явища дійсності. Завдяки цим позамовним зв'язкам слова об'єднуються в групи, які називають тематичними. Тематичні групи виділяють не за спільними семантичними ознаками, а за позамовними критеріями, що уможливають відносити до тематичних груп як вузькі, так і більш широкі угруповання. Класи слів, що об'єднані однією і тією ж типовою ситуацією теж відносять до тематичних груп, адже в їх основах – екстралінгвістичні критерії. Усі члени тематичної групи об'єднуються спільним елементом (лексемою), яку називають архілексею, класемою, тематичною домінантою, семантичною темою.

Для тематичного впорядкування лексичної системи мови застосовують ідеографічний аспект. У монографії Ю. Ф. Прадіда «Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)» розглянуто теоретичні питання фразеологічної ідеографії, проблеми, пов'язані зі вирішенням і дослідженням окремих фразеологічних мікросистем [34].

Уведення поняття «ідеографічна парадигма» відповідає логіці побудови моделі на елементах предметно-логічної частини значення, «на ідеях». Побудова такої моделі є можливою за наявності віднайдення категорії (категорій) пізнання з погляду входження низки суміжних понять у неї. Для виділення із певного комплексу знань категорій філософської науки так званого категорійного каркасу застосовують метод категорійного аналізу, що є одним із засобів вираження результату процесу пізнання людиною об'єктивного світу.

Складовими частинами моделі ідеографічної класифікації виступають: класи, підкласи, поля, субполя, мікрополя, тематичні й лексико-семантичні групи, синонімічні ряди й антонімічні протилежності. Від подібної розмаїтості використання термінів на позначення ієрархічних ланок, на погляд Ю. Ф. Прадіда, варто відмовитися й використовувати терміни *поле* й *група*, теоретичні й методичні засади яких виробилися насамперед на матеріалі лексики й які є найпоширенішими в сучасній лінгвістиці [34]. Найвищою ланкою в структурі ієрархії є *архіполе*, яке об'єднує ідеографічні поля.

Отже, вирішення й структурування як лексичної системи, так і термінологічної системи має будуватися з урахуванням необхідності філософського осмислення ролі й місця наукових категорій, встановлення найвищої ланки в структурі ідеографічної ієрархії як лексичної, так і термінологічної – архіполя, дотримання ієрархічності структурних ланок, під якою розуміють поділ більш складних угруповань (полів) на більш прості (групи), позначення терміном «поле» сукупності більш чисельних одиниць, а терміном «група» – менш чисельних (наприклад, «поле» утворюється з двох і більше груп), розуміння під поняттєвим (концептуальним) угрупованням – ідеографічного поля й ідеографічної групи, підпорядкованих екстралінгвістичному членуванню світу й логіці людського мислення (позалінгвістичний фактор), розуміння під семантичним полем і семантичною групою угруповань (парадигм), у всіх членів семантичної структури якої вирішено спільну семантичну ознаку, яка є інтегруючою (лінгвістичний фактор), дотримання структур семантичних полів: «таксономії» – набору слів, пов'язаних між собою відношенням ієрархії (родо-видові відношення слів, де родове слово є гіперонімом по відношенню до видового, а видове відповідно гіпонімом до родового) й «парадигми» (групи слів, що має спільний семантичний і відмінні признаки).

Сучасна українська юридична термінологія є складною, динамічною, ієрархічно організованою системою термінологічних одиниць, внутрішня структура і зв'язки якої ізоморфні структурі й організації логічних зв'язків між правовими явищами і поняттями [1]. Системність в аналізі юридичної термінології особливо важлива й вимоги щодо її вживання мають виходити першочергово з системного аналізу термінологічного масиву й обов'язкового врахування її дихотомічного характеру – логіко-правового й мовно-

термінологічного, що зумовлює двоаспектність її як об'єкта наукових досліджень: термінологи вивчають і упорядковують систему юридичних термінів і систему юридичних понять [1]. Дослідження юридичної термінології має здійснюватись в системі ідеографічної (змістової) парадигми, або ієрархії певним чином підпорядкованих одна одній груп одиниць. Системний підхід до термінології права передбачає певні мовні вимоги (графічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні), викликані лінгвістичними принципами: однозначності й взаємозумовленості, нормативності термінології, лінгвістичної економії, а «вихідним етапом її дослідження є моделювання на поняттєвому рівні, класифікація і систематизація юридичних понять» [1].

Створення моделі термінологічного складу права з метою вивчення ознак, складників цього об'єкта, способів його існування й функціонування є досить успішним напрямом дослідження термінології загалом, й юридичної зокрема, адже «враховує різні науково-юридичні погляди і концепції, виявляє широчінь загальнонаукового і особливості індивідуального бачення правових категорій, дозволяє простежити еволюцію правових понять і термінів у хронологічній протяжності, висвітлити міжгалузеві й міжнаукові зв'язки» [1].

Моделювання структури ідеографічної класифікації юридичних термінів, включаючи низку макро- й мікросистем, має виходити з розуміння специфіки термінологічної лексико-семантичної системи як поєднання системного утворення плану змісту (термінополя), що підпорядковуватиметься екстралінгвістичному членуванню світу (позалінгвістичний фактор) і організованої сукупності плану виразу (терміносистеми), що ґрунтуватиметься на наявності в семантичній структурі всіх членів вирізненої мікро- чи макросистеми спільної семантичної ознаки, яка є для певної мікро- чи макросистеми інтегруючою (лінгвістичний фактор) [34].

Враховуючи сказане вище, пропонуємо модель дослідження ідеографічної ієрархії термінологічної правової системи за схемою згори-вниз, у якій найвищою ланкою ієрархії є архіполе, а її складовими є ідеографічні й тематичні поля й групи (макро- й мікросистеми всередині структури): ідеографічні поля в свою чергу поділяються на ідеографічні групи, тематичні поля – на тематичні групи, семантичні поля – на семантичні групи. Семантичні групи (підгрупи) є найнижчою ланкою ідеографічної ієрархії термінологічної системи на відміну від лексичної, де найнижчою ланкою є синонімічні ряди.

Поділяючи всі поля на макрополя й мікрополя, вважаємо макрополями великі тематичні угруповання (наприклад, ТП «правовідносини державні (конституційні)», ТП «правовідносини адміністративні», ТП «правовідносини цивільні», ТП «правовідносини кримінальні»). Наприклад, у мікрополі «правовідносини зобов'язального характеру» виділяємо ряд семантичних груп, пов'язаних з описом правовідносин договірних, правовідносин недоговірних. Виділені мікрополя внаслідок ідеографічної класифікації термінів цивільного законодавства є неоднорідними за характером. Наприклад, семантичні групи 'відносини щодо встановлення речових прав на чуже майно', 'відносини щодо встановлення права власності', що пов'язані з семантичним полем «правовідносини речові», є чітко оформленими. Синонімами до чітко оформлених СГ (підгруп) вживаємо терміни «термінологічна група», «термінологічна підгрупа». Семантичні групи, що підпорядковуються мікрополлю «правовідносини спадкування за законом» не мають чіткої завершеності, оскільки до складу зазначеного семантичного поля теоретично має входити не менше двох семантичних груп, пов'язаних з описом прав як спадкодавців, так і спадкоємців. Якщо СГ на позначення понять прав спадкоємців у відносинах спадкування за законом є чітко оформленою термінологічною групою, то СГ на позначення прав спадкодавця є відсутньою, оскільки в цьому випадку спадкодавцем є закон.

Здійснене моделювання структури знань на логіко-поняттєвій основі посприяло визначенню місця значень термінів цивільного законодавства в терміносистемі професійної

області «правовідносини цивільні» як мікросистемі внутрішньо ієрархічно організованої залежно від місця відповідного поняття в цій мікросистемі понять і з'ясуванню істинності терміна, що залежить від співвіднесення одиниці наукового знання з конкретним поняттям у завчасно змодельованій системі знань зазначеної професійної області.

У формуванні структури термінологічного значення як семантичного явища, враховуючи його неоднорідність, виникає необхідність застосовувати метод аналізу (розкладання об'єкта дослідження на складові частини) й синтезу (об'єднання складових частин в одне ціле), що є основою будь-якого наукового шляху. Шляхом аналізу дослідник отримує відомості про будову й структуру предмета, шляхом синтезу формуються ті нові уявлення про сутність і функції предмета, здобуті в результаті пізнання взаємозв'язку частин і їх об'єднання в єдине ціле. При цьому синтез здійснюється на новому рівні пізнання, з'ясовуючи приховані сторони аналізу, визначаючи специфіку змістової сторони терміна.

Провідну роль у процесі формування структури значення терміна відіграє ряд факторів, як позалінгвістичних, так і внутрішньолінгвістичних. До позалінгвістичних факторів, що є визначальними у формуванні значення терміна, відносять: 1) зв'язок значення з явищами реальної дійсності (денотатами) й з 2) поняттям як формою мислення, що відображає ці явища дійсності. Предметно-денотативний фактор зумовлює номінативну функцію терміна, а сигніфікативний фактор узагальнює значення, роблячи термін знаряддям людського мислення. Володіючи денотативним значенням, термін *документ*, наприклад, може служити назвою будь-якого документа (*акт, банківський рахунок, довіреність, коносамент, кошторис, меморандум, оцадна книжка, преїскурант, статут*). Зв'язок з поняттям зумовлює осмислення в людській свідомості значення терміна *документ* як сукупності ознак: 1) матеріальна форма відображення, 2) інформації, 3) яка надає їй юридичної сили.

До внутрішньолінгвістичних факторів належать зв'язки, які існують між словами й беруть участь у формуванні значення термінів. Одні зв'язки виявляються залежно від синтаксичного оточення в контексті, інші – в асоціаціях слів, що мають схожість. Наприклад, значення терміна *особа* в галузі права не можна осмислити без зв'язку з словами *фізична, юридична*, а значення терміна *спадкодавець* – без опори на його антонім *спадкоємець*. У термінах із загальним абстрактним значенням *право, спадкування, зобов'язання, договір* головним для формування структури значення є фактор логічний, зв'язок слів з відповідними поняттями. Значення – це ті ж поняття, але поняття, пов'язані словесними знаками. Для змісту й структури значення справедливо все, що може бути сказано про будову відповідного поняття. Поняття мають складну структуру, оскільки складаються з ознак (узагальнених, істотних) певним чином пов'язаних усередині цієї структури, відповідно, й у значеннях термінів виділяються компоненти, семантичні ознаки, співвіднесені зі змістовими ознаками понять. Наприклад, формальне поняття *зобов'язання*, що зафіксовано у Великому енциклопедичному юридичному словнику, включає в себе такі ознаки, як: 1) поставлене перед собою завдання, 2) обіцянка, 3) що неодмінно мають бути виконані. Зміст словникового значення юридичного терміна *зобов'язання* співвідносять з ознаками відповідного поняття: *зобов'язання вчинити на користь другої сторони певну дію або утриматися від неї* (ВЕЮС, с. 321).

Велика роль понять у формуванні структури значень термінів, однак водночас це два різних боки єдиної концептуальної системи, що співвіднесені з одним і тим же «шматочком» позамовної дійсності. Елементами, що мають специфічно-мовний характер і впливають на відмінність значення від поняття є: мотивована ознака («внутрішня форма»), відтінки експресивно-стилістичного характеру, соціально-психологічні асоціації, пов'язані з тим чи тим словом.

Значення терміна, що заключається в самостійному змісті його єдиного значення та є номінативною функцією слова-ономатеми як знака, має складну структуру, оскільки

складається з ознак, пов'язаних усередині цієї структури. Обидві сторони слова-ономатеми мають комбінаторний характер, що є фундаментальною основою парадигматики: лексема складається з морфем, а семема – зі семантичних компонентів. Комбінаторність значення має широке визнання в лексикології, де семантичний аналіз слів служить основою виділення компонентів значень. Відтак, семантична, змістова сторона терміна є складним явищем, що знаходить відображення в тих елементах значення (семах), що співвідносяться з ознаками предметів, явищ, процесів, якостей тощо, а поняття «змістовий бік» ототожнюють з семантичною структурою, де компонентний аналіз відіграє виключну роль.

Значення як *семантичний ярус мови* є упорядкованою системою, елементи якої (значення слів) перебувають у відношеннях взаємозв'язку й взаємозумовленості: дериваційних (відношення між значеннями в багатозначному слові), синтагматичних (відношення між значеннями слів у мовленні), парадигматичних (відношення між значеннями, об'єднаними в групи – лексико-семантичні парадигми – на основі спільної семантичної ознаки), а розуміння мови як універсальної знакової системи служить для передачі інформації за допомогою певних матеріальних форм, сприяючи розумінню лексичного значення як *структури*. У структурі значення важливими є відношення маніфестації, що пов'язують елементи плану змісту з елементами плану вираження. Ці відношення реалізуються у зв'язках зовнішньої матеріальної форми слова – лексеми з його внутрішньою стороною – семемою. Обидві сторони мають комбінаторний характер: лексеми складаються з морфем, семема – з елементів плану змісту мови, незалежно від того, як їх називають (*семи, семантичні ознаки, семантичні доли, диференційні ознаки, семантичні множники, семантичні компоненти*). На думку В. В. Левицького, термін *семантичний множник* найбільш точно передає нелінійний характер відношень між компонентами у структурі значення, але має більш обмежені дериваційні можливості порівняно з термінами *сема* і *компонент* [28, с. 50]. Однак усі елементи мають одну й ту ж сутність – це вихідні семантичні елементи, різні сполучення яких утворюють якісно нову значущу одиницю мови.

Проілюструємо хід компонентного аналізу у дослідженні поняттєво-змістової сторони юридичних термінів, що має на меті розкласти наукове поняття на його окремі складові й у подальшому синтезувати виокремлені ознаки в термінологічне значення на прикладі термінів *товариство з обмеженою відповідальністю, страховик, емфітевзис*.

Поняття *товариство з обмеженою відповідальністю* подають у ЦК наступним чином: *засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлюється статутом* (ст. 316). Оскільки значення визначають змістом поняття, то в зазначеному понятті виділяють такі змістові ознаки: 1) *товариство*, 2) *засноване одним або кількома особами*, 3) *статутний капітал поділений на частки*, 4) *розмір часток встановлюється статутом*, які в свою чергу відображають ознаки явищ реальної дійсності й у подальшому входять у значення терміна в вигляді семантичних компонентів. З'ясування цих компонентів здійснюють за допомогою методу семантичного аналізу (компонентного аналізу), що передбачає виявлення й узагальнення в значеннях слів сем, з яких складається їхній зміст: ідентифікатора (загальні родові ознаки поняття) й конкретизатора (конкретні ознаки диференційного характеру). Ідентифікатором терміна *товариство з обмеженою відповідальністю* є родове слово *товариство*. При виборі семантичного поля (здійсненому попередньо семантичному аналізу) родово слово задається заздалегідь і автоматично повторюється в кожному терміні, що входить до певного поля. Оскільки з'ясовано, що ним є *господарське товариство*, його ми й вважатимемо ідентифікатором цього терміна. Слова зазначеного словосполучення *господарський (господар)* і *товариство* пов'язане відношенням взаємної ідентифікації зі словами *власник* і *спілка*: *господар – власник, власник – господар; товариство – спілка, спілка – товариство*. До слів, представлених у значеннях, застосовується процедура ступеневої ідентифікації, що «заключається в послідовному зведенні слів через ідентифікатори до слів з гранично

узагальненим характером. Ступеневу ідентифікацію можна розглядати як спосіб виявлення найбільш узагальнених вербальних маніфестаторів семантичних компонентів значень. Процедура ступеневої ідентифікації продовжується до тих пір, поки не виникне ситуація «взаємної ідентифікації» й кінцеві ідентифікатори є уособленням семантичних компонентів, які виявлені за допомогою словника. Так, слова-конкретизатори *заснувати*, *особа*, *капітал*, *ділити*, *розмір*, *встановлювати* пов'язані відношеннями взаємної ідентифікації зі словами *створювати*, *людина*, *гроші*, *розподілити*, *величина*, *утверджувати*, наприклад: *заснувати* – *створювати*, *створювати* – *заснувати*; *особа* – *людина*, *людина* – *особа*; *капітал* – *гроші*, *гроші* – *капітал*; *ділити* – *розподілити*, *розподілити* – *ділити*; *розмір* – *величина*, *величина* – *розмір*; *встановлювати* – *утверджувати*, *утверджувати* – *встановлювати*, які виявлені за допомогою Словника української мови в 11-ти томах. Слово *частка* тлумачиться як *частина*, а слово *частина* пов'язане відношеннями взаємної ідентифікації зі словом *елемент*: *частина* – *елемент*, *елемент* – *частина*. Двічі представлено слово *статут*, значення якого є зразком розкладання значень одних термінів на значення інших: *зведення правил*, *що визначають завдання, структуру, функції й порядок діяльності установи, організації*. Слова зазначеного значення, а саме *визначати*, *завдання*, *структура*, *порядок* мають достатньо широке значення й пов'язані відношеннями взаємної ідентифікації зі словами: *встановлювати*, *мета*, *будова*, *розташування*, *функціонування*, *організація*, *установа*: *визначати* – *встановлювати*, *встановлювати* – *визначати*; *завдання* – *мета*, *мета* – *завдання*; *структура* – *будова*, *будова* – *структура*; *порядок* – *розташування*, *розташування* – *порядок*. Слово *правило* тлумачиться словосполученням *зібрання положень*, що пов'язане відношеннями взаємної ідентифікації зі словосполученням *зведення правил*: *правило* – *зібрання положень* – *зведення правил*.

Слова *функція* і *діяльність*, *установа* й *організація* є взаємовиключними, оскільки слово *функція* тлумачиться через слово *діяльність*, а слово *діяльність* словом *функція*. Слово *установа* перебуває у відношенні взаємної ідентифікації зі словом *організація*: *установа* – *організація*, *організація* – *установа*. Найбільш прийнятними для входження в зміст терміна кінцевими компонентами, на нашу думку, є компоненти узагальненого значення 'діяльність' і 'організація'. Кінцевими ідентифікаторами значення терміна *статут* є компоненти: 'зведення правил', 'визначати', 'завдання', 'структура', 'порядок', 'діяльність', 'організація', що ввійдуть усім складом в значення терміна *товариство з обмеженою відповідальністю*, окрім семи 'організація', яка вже є присутньою в родовому слові *товариство*.

Приймаючи виявлені кінцеві ідентифікатори слів, що входять у значення терміна *товариство з обмеженою відповідальністю* в якості маніфестаторів семантичних компонентів, упорядковуємо отримані дані. У результаті компонентний склад терміна *товариство з обмеженою відповідальністю* є таким: 'господарське', 'товариство', 'заснувати', 'один', 'кілька', 'особа', 'капітал', 'ділити', 'частина', 'розмір', 'установити', 'зведення', 'правило', 'визначати', 'завдання', 'структура', 'порядок', 'діяльність'.

Процедура компонентного аналізу змістової сторони термінів *товариство з обмеженою відповідальністю*, *страховик*, *емфітевзис* була проведена на прикладі основних словникових значень цих слів у статусі слів-ономатем, а структура їхніх значень постає як сума деяких елементарних семантичних одиниць, але складається лише з двох ознак, причому ознак нерівноправних, що знаходяться між собою в певній залежності – ознаки ближнього роду й ознаки – видової відмінності. Цей метод аналізу явищ плану змісту, в основі якого лежить інтеграційно-диференціююче правило, у відповідності з яким дефініція включає в себе, з одного боку – вказівку на приналежність до більш загальної семантичної області, а з іншої – перерахування індивідуальних семантичних ознак слова має назву «родо-видового». Як результат, значення терміна ототожнюється з логічним значенням поняття – дефініцією через найближчий рід і видову відмінність. Підведення під родові поняття здійснюється за рахунок включення в дефініцію слова з більш широким значенням,

ніж визначене, яке можна розцінювати як семантичну ознаку більш високого ступеня ієрархії. Це слово-ознака в якості визначеного в свою чергу може бути підведене під ще більш загальне за значенням слово. Таким чином, на основі послідовного абстрагування можна виявити найбільш узагальнене слово як вербальне вираження інтеграційної семантичної ознаки для семантичної групи. Наприклад, термін *акціонерне товариство* визначають як «господарське товариство», *господарське товариство* як «юридична особа», а *юридична особа* як «учасник цивільних правовідносин». У результаті, в зону дії інтеграційного словосполучення *учасник цивільних відносин* попадають суб'єкти цивільних правовідносин, зокрема й юридичні особи; а під інтеграційний елемент *господарське підприємство* підводяться конкретні назви різних видів господарських підприємств: *акціонерне товариство*, *командитне товариство*, *товариство з обмеженою відповідальністю*, *повне товариство*.

Слова-інтегралі, уміщуючи загальні ознаки, що характеризують визначуване слово й інші слова цього класу при компонентному аналізі є малоінформативними, оскільки задаються заздалегідь при виборі семантичної групи й автоматично повторюються в кожному терміні, що входять до певної групи (підгрупи). Основна увага зосереджується на диференційних компонентах, які є специфічними для кожного окремого терміна-значення.

Структурована сукупність ознак, пов'язаних родо-видовим відношенням (гіперо-гіпонімічним) утворюють першу частину – змістове ядро значення – інтенціонал, у якому родова частина – гіперсема (архісема), видова – гіпосема (диференційні ознаки). Наприклад, інтенціонал терміна *акція* – цінний папір, де гіперсема – поняття паперу, а гіпосема – поняття про його цінність. Другу частину значення – периферію семантичних ознак: «підтвердження часткової діяльності власника», «одержання сум грошей», «розподіл речей при ліквідації об'єднання», що оточують ядро, утворює імплікаціонал значення. Відповідно, структура значення терміна утворюється з інтенціонала й імплікаціонала, що перебувають у певній залежності та є відображенням сукупності семантичних ознак.

Іntenціонал пов'язаний з пізнавальною стороною діяльності людини й співвідноситься з конструктивно-логічним аспектом поняття, а ймовірну структуру світу через відкриту сукупність ознак відображено в імплікаціоналі. Тому в поняттях-значеннях поєднуються жорсткий і ймовірний аспекти пізнавально-активного процесу. Імплікація ознак може бути сильною, високоюймовірною, слабкою (вільною) й негативною. У випадках сильної й високоюймовірної імплікації різновидом її є жорсткий імплікаціонал – сукупність ознак особливо сильної імплікації, близької до інтенціонального ядра, що є обов'язковою складовою частиною лексичного, а відтак і термінологічного значення. Наприклад, у сильний імплікаціонал значення терміна *банківський рахунок*, інтенціоналом якого є *документ обліку*, входять такі ознаки, як «здійснення операцій грошовою установою», «доручення особи», що утворюють периферію його інформаційного потенціалу, але близькі до інтенціонального ядра, тому є неодмінною частиною значення. В імплікаціонал значення терміна *банківська таємниця*, інтенціоналом якого є «інформація зі спеціальним порядком використання», входять ознаки «сума грошей», «внесення на збереження», «грошова установа», що створюють жорсткий імплікаціонал інформаційного ядра і входять у структуру значення.

Негативний імплікаціонал (негімплікаціонал) утворює сукупність таких ознак, імплікація яких по відношенню до інтенціонала є неможливою або малоюймовірною через несумісність ознак. Область ознак, про сумісність яких з інтенціоналом можна судити приблизно, утворює вільний чи слабкий імплікаціонал.

Оскільки структура термінологічного значення утворюється зв'язками, що вийшли з інтенціонального ядра й захватили в периферію імплікаційні ознаки, де інтенціонал утворюється логічними залежностями складових його семантичних ознак (родо-видовими чи гіперо-гіпонімічними зв'язками), а ознаки імплікаціонала також є структурно

впорядкованими своїми ймовірними характеристиками й предметно-логічними зв'язками, можна стверджувати, що модель семантичної структури значення зумовлена концептуальним зв'язком трьох базових компонентів (інформаційних концептів), які несуть інформацію про терміноване поняття й порядок розташування яких жорстко закріплені.

Базовим компонентом, що виконує функцію об'єднання в загальний клас понять є *інтеграційний компонент* значення терміна. Він виконує функцію спільного родового поняття – гіпероніма для будь-якого нижче розташованого терміна. Наприклад, *договір купівлі-продажу*, що має значення «вид договірних відносин щодо купівлі-продажу речі» є родовим поняттям для терміна *договір поставки*, що визначається як «*договір купівлі-продажу предметів для використання з виробничою, торгівельною діяльністю*». Отже, у структурі значення родове поняття є опорним компонентом, що включає *договір поставки* в клас *договорів купівлі-продажу*. Специфічною особливістю інтеграторів значень термінів ЦК є те, що їхні функції виступають як однослівні термінологічні одиниці, так і двослівні й багатослівні. Однослівні інтегратори представляють клас термінів, що мають міжгалузеве значення: *знахідка – річ...*, *акт – документ...*, *комерційна таємниця – інформація* тощо.

Структурні схеми інтеграційних компонентів змінюються в залежності від кількості приєднаних до базових термінів залежних слів: прикм. + ім. Н. в.; ім. Н. в. + ім. Р. в., ім. Н. в. + ім. Р. в. + ім. Р. в. Імена інтеграційних компонентів як одиниці вищого семантичного рівня несуть навантаження класифікаційної ознаки.

Виходячи з кількісної сторони моделі значення й з огляду на проблему побудови логічно несуперечних і лінгвістично правильних термінологічних значень, що є найбільш складним питанням термінографії, термінологічне значення не поширюється, не звужується й не видозмінюється в різних обставинах мовного процесу, коли таке стверджено окремо прийнятими застереженнями. Отже, це – специфічне значення, яке вимагає до себе великої уваги й регулювання у використанні. А термінологічне слово, яке служить його носієм, виступає з стандартизованим і логізованим семантичним наповненням, твердо за ним закріпленим [4].

Висновки. Сучасні термінології є розгалуженими й динамічними системами найменувань явищ, понять, інститутів, категорій тощо. Вони ієрархічно структуровані, мають ядро (основний термінологічний фонд) і периферію (суміжні ділянки). Лексичний склад, внутрішня будова й межі термінологій є рухливими, відкритими, і такими, що перебувають у постійному розвитку та взаємодії з іншими терміносистемами, а відтак, сучасна термінологія є загальноживаною і переважно неунормованою лексикою.

Увага до фахових терміносистем та їх розбудови на власній національній основі, до ступеня їх розробленості й упорядкування, стану й глибини їх наукового вивчення – це показники розвитку держави, суспільства, нації, національної свідомості й національної духовної культури (правової і політичної, мовної й інтелектуальної).

Список використаних джерел:

1. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. *Наукові записки. Юридичні науки*. Київ : НУ «Києво-Могилянська академія», 2009. Т. 90. С. 39–44.
2. Брагіна Е. Р. Структурно-компонентний аналіз термінів кібернетики в англійській мові у зіставленні з українською та російською : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.15. Донецьк, 2001. 18 с.
3. Васенко Л. Дослідження динаміки розвитку поглядів на поняття «термін». *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. пр. / за ред. Л. О. Симоненко. Київ, 2007. Вип. VII. С. 73–78.
4. Ващенко В. С. Українська лексикологія. Семантико-стилістична типологія слів : посіб. для студентів. Дніпропетровськ, 1979. 127 с.
5. Власов Ю. Л. Роль тлумачення в забезпеченні законності : щорічник наукових праць «Правова держава». 2003. № 14. С. 57–58.
6. Годована М. П. Формування сучасної української геологічної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 1994. 15 с.

7. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні і семантико-функціональні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2000. 19 с.
8. Дерба С. М. Українська термінологія в галузі прикладної (комп'ютерної) лінгвістики (логіко-лінгв. аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2007. 20 с.
9. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2003. 21 с.
10. ДСТУ 3325-96. Термінологія: визначення основних понять. Київ, 1996. 27 с.
11. ДСТУ 3966-2000. Термінологія: засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Київ : Держстандарт України, 2000. 23 с.
12. ДСТУ ISO 860-99. Термінологічна робота: гармонізування понять та термінів. Київ, 2000. 8 с.
13. Д'яков А. С. Основи терміноутворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти. Київ, 2000. 218 с.
14. Дячук Т. М. Українська соціально-економічна термінологія: становлення і кодифікація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2003. 20 с.
15. Жайворонок В. В. Міфологія і мовний світ народу в інтерпретації О. О. Потебні. *Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті сучасності* : IV Міжнародний конгрес українців. Київ, 2002. С. 74–80.
16. Жеребкін В. Є. Логіка : підручник. Харків, 1995. 256 с.
17. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства : підручник. Київ, 2004. 128 с.
18. Зархіна С. Е. Мова права як предмет філософсько-логічного аналізу (історичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2005. 20 с.
19. Зеленцова М. Г. Процес «входження» юридичної термінології у мову терміносфери менеджменту (на матеріалі англійської й української мов). *Право і лінгвістика* : матер. міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 ч., 18–21 вер. 2003 р. Сімферополь, 2003. Ч. 2. С. 102–105.
20. Квітко І. С. Термін в науковому документі. Львів, 1976. 124 с.
21. Квітко І. С. Термінологічні проблеми редагування. Львів, 1986. 150 с.
22. Ковалик І. І. Логіко-лінгвістична проблематика технічної термінології у слов'янських мовах. *Вісник Львівського університету ім. І. Франка* : серія філологічна. Львів, 1969. Вип. 6. С. 19–23.
23. Кочан І. М. Українське термінознавство 1990-х років. Нью-Йорк, Львів, 1997. С. 201–208.
24. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ, 2003. 464 с.
25. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Видання 2-ге, виправлене і доповнене. Київ, 2006. 464 с.
26. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2000. 20 с.
27. Лагугіна А. В. Термін і загальноживана мова. *Культура слова*. 1980. Вип. XVIII. С. 27–31.
28. Левицький В. В. Сучасне розуміння структури лексичного значення. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 187–195.
29. Левицький В. В. Семасіологія. Вінниця, 2006. 512 с.
30. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.17. Кіровоград, 2007. 19 с.
31. Монастирська Р. І. Термінологія цивільного законодавства в системному й семасіологічному аспектах (на матеріалі Цивільного кодексу України) : монографія. Кам'янець-Подільський, 2017. 180 с.
32. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія: історія і сьогодення. Львів, 1999. 105 с.
33. Панько Т. І. Українське термінознавство. Львів : Світ, 1994. 216 с.
34. Прадід Ю. Ф. У царині лінгвістики і права : зб. наук. праць. Сімферополь, 2006. 255 с.
35. Прикладне термінознавство : навч. посіб. / ред. В. В. Дубічинський, Л. А. Васенко. Харків, 2003. 144 с.
36. Русанівський В. М., Широков В. А. Інформаційно-лінгвістичні основи сучасної тлумачної лексикографії. *Мовознавство*. 2002. № 6. С. 7–49.
37. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ, 1999. 148 с.
38. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
39. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології. Київ, 1991. 152 с.
40. Тараненко О. О. Лінгвістичні проблеми української термінології. *Наука і суспільство*. 1998. № 1–2. С. 7–10.
41. Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць / відп. ред.: Л. О. Симоненко. Київ, 2001. Вип. IV. 368 с.
42. Худолєєва С. П. Термін та його лінгвістична сутність. *Мовознавство*. 1979. № 5. С. 60–64.
43. Циткіна Ф. А. Термінологія та переклад. Львів, 1988. 156 с.